

ירושלים - אתגר

ואין מנורה בהר...

(עם שיחרור הר הבית במלחמת ששת הימים) התרחש פה בהר ולמטה ממנו אחד המעשים המרגשים והמשונים ביותר. כובש ההר מוטה גור מודיע: הר הבית בידינו.

הרב הראשי של צה"ל מריע בשופר בהתרגשות עצומה ליד הכותל. ראש הממשלה מברך ברכת „שהחינו” מלב מורטט, מלב העם כולו, שהחינו וקיימנו לעמוד שוב... על יד הכותל. כותל הדמעות של זכר לחורבן. חיילי ישראלי נדבק לכותל ובוכה; היה לסמל הנצחון.

מה קורה פה? למה ליד הכותל? למה לא על ההר? מי חשב אותה שעה על איסורים הלכתיים? ודאי לא גור ואשכול ואותו חייל בוכה ואותם המונים שהחלו לנהור לכותל. לא ההלכה עצרה בעדם לעלות ולחגוג בהר המשוחרר. הגלות שנות אלפיים הנהירה אותם, אותנו, ואת נהר התרגשותם, התרגשותנו. ואל כותל הדמעות. מחזה סוריאליסטי ממש. אי-ראצינאליות בתוך אי-ראצינאליות של נס השחרור. עמוק ומחריד. ציונות אימנסיפצינית, אנוסה, גוברת על ציונות גאולתית-היסטורית.

חיילי צה"ל פורצים דרך שער האריות, ורק עכשיו מעניקים לשער את משמעות שמו. הם פורצים לרחבת ההר. הם ומפקדיהם רצים לאורכו ובאלכסון לרוחבו של המשטח העצום והמופלא, ומחפשים את הדרך ל„כותל”. הם שואלים ערבים: איך יורדים אל הכותל... הללו מבוהלים, מראים להם את הפשפש, את המדרגות התלולות ל„שכונת המוגרבים”. והמשחררים יורדים במדרגות לדרך הפשפש. החיילים כובשי הר-הבית רצים כאחוזי דיבוק ויורדים אל הכותל, אל כותל הדמעות, ונדבקים אליו בלהט רב ובבכי עמוק ומזועזע. וזה המחזה הדרמטי והמצולם ביותר במלחמת ששת הימים. ורטט עובר משם אל כל העם בארץ. בעיר ובכפר ובחזיתות העומדות עדיין באש.

חזרנו לכותל!

אילו פרצנו דרך שער ציון או שער יפו. אילו הגענו לכותל בדרך לשחרור ההר, ניחא. מובן. טבעי. אבל לא. הקדמנו לכבוש את ההר. היינו על ההר, ובאורח ספונטאני, ללא צו

מגבוה, ללא שיקול ותיכנון — ירדנו לכותל. בחינת : עלייה צורך ירידה. והרי הכותל אף איננו מכותלי בית המקדש, כי אם מחומת הורדוס שהקיפה את בית המקדש. והרי כל קדושתו לא באה לו אלא בעטיים של האיסורים שהטילו עלינו שליטיה הזרים של העיר לעלות אל ההר, והיה הוא לנו שריד, זכר, תחליף. ועל כן כותל דמעות, כי רק את החורבן הזכיר לנו, ואת קלון היותנו למטה ואויבים למעלה. אלפים שנה ציפה אותו הר נפלא רווי-דם-קנאים-ולוחמים. חיכה להופעת משחררים יהודים. והנה הם, הנה באו לו, פרצו אליו, בגבורה עילאית. אך מה זה? לאן הם רצים המשחררים ההם? למה הם רצים מערבה ויורדים? אל הכותל? העיקר בידיהם והם רצים אל התחליף? מה קורה פה, אלהי צבאות ישראל? החר נרכש ונכבש וטוהר שוב ושוב בימי קדם כמעשה חרות רצוני. אל הכותל נדחפנו, נלחצנו, בלית ברירה. ובכן?

חלילה לפגוע בקדושת הכותל. הוא נתקדש בדמעות ישראל כאלפים שנה. כל תקוותיהם, כל כאביהם, כל אהבתם וכיסופיהם של ישראל נספגו אל בין אבנים אלו. בכמה ייסורים נתייסרו, כמה חרפות סבלו ובלבד שיוכלו לגשת אליו, לפחות אליו, ומבעדו להזרים תפילות וקניות אל ההר שם למעלה, אל מקום המקדש. סמלים מתקדשים. אף על המרור שבליל הסדר אנו מברכים, גם אם מר הוא ובא להזכיר ימים מרים, גלות מרה, וגם כשיבנה בית המקדש מן הראוי יהיה להותיר פינה זו זכר לימי שבייה של העיר וחורבנה, זכר—כן, תחליף—לא.

נכון. ברגע הראשון נמצא מי מהחיילים שהניף דגל ישראל למעלה, בהר. אך נמצא גם מישהו, גבוה-גבוה ממנו, שציווה להוריד את הדגל. ודאי גם הוא, שר בטחון אותה שעה, התרגש לשחרור העיר. ודאי שלב יהודי בקרב, אלא שלב יהודי זה לא עבר את מחסום הקול של הגלות. וקול הגלות הוא קול הקינה ליד הכותל, למטה.

ודאי שבאותה ספונטניות ראשונה נמצא גם מישהו שציווה להרוס את שכונת „הסלאם“ ה„מוגרבי“, חרפה לעיר ולכותל ולמתפללים. אך גם כאן — עד גבול מסוים ומוגבל מאוד וללא המשך ושלמות. ללא צו לשחרר את העיר העתיקה כולה מכל מה שנצטבר בה בימי שעבודנו פה.

וכך הגענו גם ל... שיקום הרובע היהודי בירושלים. ואין האזניים שומעות את מה שהפה מדבר. יש „רובע יהודי“ ... בירושלים. יש רובע ארמני, רובע ערבי, גם רובע יהודי בתוככי ירושלים. בפראג—כן, בניו יורק—כן, אבל בירושלים? רובע יהודי?

ועיקר שבעיקר: הר הבית נכבש ולא שוחרר. אנו למטה ואויבים למעלה, כאילו לא במדינת ישראל, כאילו לא בימי צה"ל. רצידיב אל נפש גולה, לא גאולה עדיין. משמע: משני השורשים ההם, שהציונות צמחה מהם. שורש הרצון הסוברני בגאולה, בשיבה, בחידוש ימינו כקדם, שורש ירושלמי; וזה השני, שורש הכפייה, המצוקה, אכזב-האימנסיפציה. גבר השורש השני, השלילי. עד ההר הספיק הכוח הכפייתי. כי אכן, הציונות כפויה עלינו. שחרור הארץ נכפה עלינו ועל הכל. גם מלחמת פלאים זו, שחרור ירושלים — נכפתה עלינו לבושתנו. איזול-תו של חוסיין כפתה עלינו לשחרר את מזרח ירושלים, את עיקרה. ובמידה שפעלו זכרונות ורגשות — וודאי שפעלו — היו אלה זכרונות ורגשות

שהגיעו עד כותל הדמעות. לא למעלה ממנו, לא עד כדי קביעת עובדות היסטוריות-גאולתיות מכריעות. ההר שוחרר והופקר.

עשו יד אחת רבנות מופחדת, הססנית, שמרנית-גלותית, עם מדיניות ישראל-לית שכל עניין זה נכפה עליה, ולא נשכח ממנה שעיקר תביעותיה היו תמיד: גישה לכותל. והנה השגנו. יש כבר גישה לכותל. ועתה יבואו אדריכלים ויתכננו את רחבת הכותל ליורדי-רגל אשר יעלו להר הבית ליהנות מפלאי מסגדים מוסלמיים. אחר כך ירדו לכותל.

ואל שני אלה נצטרף עד מהרה ובזריזות רבה הגורם השלישי. וכי לא היה ברור מאליו שברגע בו תיכבש העיר על ידי היהודים, שבי ציון, גם אם לא ייפגעו בקרבות המסגדים שעל ההר, ההר עצמו יופקע מידי הוואקף המסית-המדיני-דתי-לאומני, והיהודים כצו ההלכה וככיסופי הדורות גם ללא בית מקדש עד בוא גואל, יחדשו תפילתם בהר? וכי היה דבר טבעי יותר מזה? היסטורי יותר מזה? סמל שחרור חזק מזה? על ההר ולא על הכותל נלחמו חשמונאים וקנאים.

ולפתע פתאום: היהודים ההם נוטשים את ההר, ויורדים לכותל הבכי... באותו רגע נתחוויר להם לערבים המוסלמים: תם הקרב. המלחמה לא תמה, לא הוכרעה. עיקר אל-קודס בידיהם.

ומכאן פינה, מכאן יתד לאותו מאורע מדהים: ביקורו של סאדאת בירושלים. בספר זכרונותיו הוא מספר בגילוי לב כי תיכנן מראש תפילה זו באל-אקצה כשיא ביקורו. אך גם ללא עדות זו, כל מי שעניינים היסטוריות לו ולא רק פרשנות פוליטית, הבין: תפילה זו באל-אקצה היתה חשובה בעיני סאדאת לא פחות, ואולי אף יותר, מאשר הצד הפוליטי המסנוור שבמעמד ה"כנסת". אדרבא: בתפילה זו הוא בא כמו "לכפר" על "העוון" הפוליטי שבהופעה ב"כנסת". מכוח אמצעי התקשורת החדישים ארע דבר שאין שיעור לחומרתו; שהרי אינה דומה ראייה לשמיעה. לראשונה צפו מאות מיליונים בני-אדם בעולם, רובם בתום-לב וחסרי ידיעות יסודיות, בביקור זה ובתפילה זו על ההר הזה, בשני המסגדים, וכמו לעולמי-עד נחרתה בתודעתם, שהיתה כלוח חלק בעניין זה, מודעות לעובדה: זה ההר הוא מוסלמי טהור, הוא קדוש להם כל כך, ההר הנפלא כולו. זה שלהם. ולא עלה על דעת איש אצלנו, לא רב ראשי, לא ראש ממשלה, לא שר דתות, לקום ולהשמיע באותה שעה מעל אותם גלי תקשורת ויזואלית-סוגסטיבית: כל הכבוד למקום התפילה, ולמתפלל הנכבד האורח, אך ההר הזה שמו הר הבית, ונקרא כך על שם בית המקדש שהוא — ולא הכותל — המקום המקודש ביותר לעם ישראל המתפלל כל הדורות על בניינו. ועל ההר הזה נתחוללו מלחמות ההגנה של הקנאים בגבורה ובקידוש השם.

איש לא השמיע זאת באזני ולעיני העולם. ובקרבנו פנימה לא אמר אדם מקרב כל המחנה "הנאור" כל כך, שתפילה זו היא פולחן מיסטי, הוא מעשה פרובוקטיבי לא פחות מאשר תפילתו של אחד הרב לוינגר ב... מערת המכפלה שלנו או כתקיעת השופר של הרב גורן. ייתכן שבמערב אכן חלה הפרדה בין דת ומדינה ולאומיות. אך כאן, במזרח, מהלבנון ועד מצרים, מלוב ועד סעודיה, עדיין דת האיסלם על כל משמעותה, היא עדיין גורם בעל משקל מדיני עצום, ועל כן, ורק לשם זה, ערך סאדאת את תפילתו בהר. הוא מגן האיסלם ומקומות הקודש שלו

בפלשתיין ובאל-קודס. מי שלא תפש זאת, על האימפקט הסוגסטיבי שלו על מאות מיליונים הצופים, לא בקרב המוסלמים בלבד, לא תפש את מכלול משמעותו של הביקור.

וגם זאת לתשומת לב: מן ההר הלך ל"קבר הקדוש", לאמר לך: עיר זאת קדושה לאיסלם ולנצרות. ולא הלך ולא הולכו אותו לכותל המערבי; אין בכלל מקום דתי קדוש ליהודים...

ביקורו זה בהר הבית היה המשך למחדל שלנו למחרת שחרור העיר. אנחנו לא קבענו עובדת שלטוננו בהר ותפילתנו בהר, ולוא גם לצד תפילתם שם, אם לא יותר מזה. לפחות לגבי כיפת הסלע: החזרתו למה שהיה תמיד: יד לקדושת קדומים, מקום המקדש והמזבח ויהי גם מקום "עלייתו" של מוחמד, אך לא מסגד. לשם זה יש אל-אקצה... עד בוא גואל אחרו וייבנה בית המקדש במקום הראוי. זה המחדל.

הירידה ההיא מהר הבית לכותל היתה להם אות שעדיין ירושלים שלהם. עוד לא אבדה תקוותם. ולנו היא היתה אות: הציונות עדיין, "סכיופרנית" בין תנועת גאולה ובין "נורמליזציה" ו"אימנסיפציה" נוסח מערב. כהפרדה בין דת למדינה, ולגבינו, בין מדינה והיסטוריה. כאילו בלי שורשים אנו פה, ובאמת רק כפולשים: המונח "בית" שבא כתחליף ל"מדינה" במינוח הציוני, עם תוספת "בית לאומי", החליף גם את מושג היסוד "בית" כ"בית מקדש". ימי "בית ראשון" אנו אומרים, ו"בית שני", ובשניהם על בית המקדש מדובר ולא על בית מדיני סתם. ירידה זו מהר הבית, מן ההר הקדוש אל הבית המדיני, מי יודע אם לא היא סיבתה של ירידות רבות אחרות.

אכן נכון: מטעמי אותה ריצה של אינרציה לכותל, אותם געגועים למקור הבכי שקודש ובצדק קודש, לא הכל ניטש: דבקנו בכותל, שוב בכותל, ובכל זאת דבקנו: אומנם רובע יהודי בעיר העתיקה, ובכל זאת רובע יהודי שם, משמע, נשארנו באמצע הדרך. ללא הכרעה עדיין. בן-גוריון דיבר על "בכיה לדורות" כשהוחמצה שעת הכושר להשלמת שחרור הארץ בתש"ח. הדורות צומצמו לדור אחד. הכורח ההיסטורי פועל בדרכים שונות ומשונות ומוליך את האדם ואת העם למה שנועד לו ואין ממנו מפלט, שאם לא כן, איך חזרנו לארץ ולעיר אחרי נפתור לים מפותלים כל כך בכל דרכי תבל? ולא על מנת לרדת. על כן לא ייתכן שהמעגל לא יושלם, שנשאר למרגלות ההר ליד הכותל סמל הבכיה של דורות. המלחמה בעיצומה. זו המדינית בחוץ, וזו הנפשית — בבית.

לא תם ולא נשלם

מאבק כמוהו לא ידעה שום עיר בעולם. על גופה ועל רוחה. על זו של מטה ועל זו של מעלה. על זו שבזמן ועל זו שבנצח. ויש מורדות ומעלות בתולדותיה כמו מורדות ומעלות בנופה. ועלו מתוכה מזמורים שהפכו לתפילה בפי רובו של עולם, ובקעו ממנה קינות שלא פסקו מעל לשון ומלב אלפי שנים, והודלקו בה נבואות שהיו לאור עולם, והזריחו בה שירי שירים לאהבה, ודמדמו בה תוגות חכמה קיומית וצער עולם אלוהי, ופיכו בה תקוות גאולה של עם, של אדם, של עולם.

עתה בוא וראה :

שמא המקום בלבד גרם ? נופה ; אווירה, מיקומה בין יבשות לתרבויות, סלעיה,

שמייה ?

אולי גם אלה. ודאי גם אלה. אך הנה עובדה היא ואין מי שיכחישה : כל מה שנוצר בה לגדלות זו, רק על ידי עם אחד נוצר. לא זו בלבד שלא היה בה דבר בטרם בוא דוד לכבשה, לבנותה, אך גם לאחר מכן, לאחר שנודעה בגויים, נכבשה לגויים, ונושבה על ידי גויים רבים ושונים, שום דבר לא נוצר בה לגדלות ולמופת לעולם. כי גם אותה אמונה שפשטה ממנה לעולם הלא היא אמונת ישראל, רוח הקודש שהפעימה אותה ודאי שירושלמית הייתה, ויהיו אשר יהיו הזיווגים אשר נזדווגה אליהם אמונה חדשה זו לאחר מכן.

ואם תצרף לזה עובדה שנייה שאין לה הכחש : נאמנותו של עם זה לעיר זו ללא תקדים בתולדות עמים, ארצות וערים בעולם, תבין או לא תבין, אך לא תוכל להתעלם מהממשות שאין ממש ממנה : העיר והעם — חד הם. משמעותה ועצמתה לא היו באות לעולם בלי עם זה. וכל הדמים אשר נשפכו עליה לאחר חורבן ביתו של עם זה בירושלים, וכל המלחמות אשר נלחמו עליה מאז ועד שוב עם זה אליה, חיללו דברים רבים ולא חוללו שום דבר. לא נבואה, לא חכמה, לא מדע, לא יצירה כלשהי.

רק היום היא קמה לתחייה של ממש. וכמו נתחדשו עלומיה. וכמו הרה היא. כל אותה עצמת אהבה אשר אהבנו אותה אלפי שנים, כל אותם אונים נפשיים, רוחניים וגם פסיים רוויי ייסורים, אשר השקענו בה בגלוי ובנסתר, במדי הקפוטה והשטריימל, במדי צבא ישראל וללא מדים, בחורבותיה ובבניינה, בתפילות ובנהרות דמע ממרחקים, בקול תורה ובקול נפץ מקרוב — היא חיכתה להם. והיא חיכתה. הייתה כאלמנה, וכבינת מדרש, כאלמנה ולא אלמנה, שהרי בעלה ישוב אליה.

והוא שב. מכוח שמים ומכוח ארץ, מכוח רצון ומכוח הכרח, ומכוח הנס שאין ממשי ממנו, ובכוח ממשות שאין פלאית ממנה.

כל אלה מבשרים ואומרים :

שוב הרה העיר הזאת להתחדשות גדולה שרק עם אחד יכול לחדש בה, להתחדש בה, ולקיים מה שניבאו כל נביאיה בקרבה.

עוד לא תם המאבק עליה ולא נשלם החזון. עוד עיני אויבים וקנאת שונאים וציפורניים של ממש נאחזות בה, להוציאה מידי ישראל אשר קם. וגם עוד סרבני גאולה למיניהם רוחשים בה, בוחשים בה, מתכחשים לה. אך המהלך הגדול מורה על כיוון אחד ויחיד : השלמת הגאולה. המהלך ההיסטורי של אלפי שנה : זו נאמנות העם אליה וזו העובדה המונומנטאלית של עקרותה ועיקשותה בידי עשרות עמים ושליטים זרים שעברו בה, שישבו בה, ולא הפכה להם מה שהייתה לנו. ולא הפכה מידיהם לעולם כולו מה שהייתה מידינו לעולם כולו. זה המהלך הגדול כרקע למהלך זה אשר מקרוב : מחידוש יישובה ובניינה עדי היות היהודים רוב בה לפני ציונות וכלי "ציונות" ועד להפיכתה לבירת מדינת ישראל בידי ציונות זו כהתגלמותו המודרנית של רעיון הגאולה העמוק והמתמיד. כל הניסיונות לסטות מייעוד זה, לגמדו, שמים, ארץ, גוף ונפש ורצון וכורת, חברו יחד לסכלם,